

Mladena Prelić*Etnografski institut SANU, Beograd*

mladena.preljic@ei.sanu.ac.rs

Ičvičevo putovanje. Reprerentacija identiteta u romanu *London, Помаз* Petra Miloševića

Apstrakt: U radu je ponuđeno čitanje romana *London, Помаз* autora Petra Miloševića (1952, Kalaz, Mađarska) u ključu individualnih i kolektivnih identitetskih pozicioniranja, iz aspekta sociokulturne antropologije. Okosnicu romana, objavljenog 1994. godine, čini ljubavna priča koja povezuje do skora hladnoratovski podeljen istok i zapad, a njegovi protagonisti su takođe Srbi iz okoline Budimpešte, zajednica kojoj pripadaju i autor romana i njegov glavni junak, Ičvič. Ovo, inače, nepostojeće prezime sastavljeno je od nastavaka -ič i -vič karakterističnih za patronimijska srpska prezimena, u pomađarenoj -ič -vič varijanti. Roman kroz niz sekvenci opisuje životni krug od Pomaza, naselja između Budimpešte i Sentandreje, u kome je rođen Ičvič, Budimpešte, preko Slovačke, bivše Jugoslavije, Venecije i Londona, pa ponovo do Pomaza, od pedesetih do devedesetih godina 20. veka. Ičvič se susreće s različitim ljudima i situacijama, tuđim i svojim stereotipima i predrasudama, izneverenim očekivanjima i iluzijom slobode u svetu koji se navodno izdigao iznad ideoloških podela. Dok u susedstvu, u (bivšoj) matičnoj zemlji besni etnički rat, mala zajednica kojoj po rođenju pripada polako nestaje, a u navodnim procesima demokratizacije posle pada Berlinskog zida moć i kontrola samo dobijaju nove oblike. Situacije kroz koje prolazi glavni junak omogućavaju iščitavanje/učitavanje odnosa *mi:drugi*, odnosno *ja:drugi*, drugim rečima, različitih identitetskih formacija i pozicioniranja, kako samog Ičviča, tako i drugih junaka i kolektiviteta kojima oni, stvarno ili pretpostavljeno, pripadaju. Pretpostavka je da, iako postoji značajna razlika između književnog teksta i etnografije, književni tekst, uz odgovarajući metodološki oprez, može da se koristi kao jedan od izvora u antropološkim istraživanjima.

Ključne reči: antropologija, književnost, reprerentacija identiteta, Srbi u Mađarskoj, Petar Milošević, roman *London, Помаз*

Književnost srpske manjinske zajednice u Mađarskoj

Književno stvaralaštvo kod Srba u Mađarskoj ima dugu i značajnu tradiciju. Čak i ako suzimo ugao gledanja samo na prostor Budimpešte, Sentandreje i njihove okoline, dovoljno je pomenuti imena Gavrila Stefanovića Venclovića,

---

* Rad je nastao kao rezultat istraživanja koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Mihaila Vitkovića ili Jakova Ignjatovića, tvorca realističkog romana kod Srba. Bliže današnjem vremenu, a malo dalje od Budimpešte i Sentandreje, jedan od najvećih pisaca srpskog jezika u 20. veku, Miloš Crnjanski, rođen je 1893. na jugu Mađarske, u Čongradu.

Status književnosti na srpskom jeziku na području današnje Mađarske nije bio uvek isti, odnosno, ne može se reći da se uvek radilo o „manjinskoj“ književnosti u užem smislu. Istorijske okolnosti su stvorile situaciju u kojoj je krajem 18. i početkom 19. veka upravo tu bio centar stvaranja nacionalne književnosti. O književnosti na srpskom jeziku, kao o književnosti nacionalne manjine možemo govoriti tek u 20. veku¹. Nit književnog stvaralaštva na srpskom jeziku u Mađarskoj bila je, međutim, do polovine 20. veka gotovo prekinuta, da bi tokom šezdesetih i sedamdesetih godina počela postepeno da se obnavlja. Obnovili su je najpre pesnici, poput Ljubinka Galića (1922–1983) i Stojana Vujičića (1933–2002), da bi im se pridružili mlađi – Petar Milošević (1952), Vojislav Galić (1956), Nikola Radosav (1959), Dragomir Dujmov (1963), Milan Stepanov (1967) – da pomenemo samo najznačajnije (v. Milošević 2004). Motivi njihove poezije često, mada ne isključivo, tretiraju pitanja koja se tiču istorije, kulturne istorije, kao i savremenog identiteta ove grupe, poput seoba, trajanja, ali i gubljenja, nestajanja same grupe, osećanja usamljenosti, tuge i nostalgije (v. Prelić 2008, 298–306). Prozno pisanje bilo je u početku manje zastupljeno, a ime koje se u ovom kontekstu među prvima ističe je Predrag Stepanov (1942). Njemu se zatim pridružuju i Petar Milošević i Dragomir Dujmov. Tematski su sva njihova prozna dela vezana za srpsku zajednicu u Mađarskoj.²

¹ O Srbima u Mađarskoj kao nacionalnoj manjini u savremenom smislu reči možemo govoriti u periodu posle I svetskog rata, i izvlačenja granica novonastalih nacionalnih država, među kojima je i Mađarska. Njihov već tada relativno mali broj smanjen je još više na teritoriji Mađarske usled masovnog preseljenja, odnosno optiranja za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Danas nekoliko hiljada pripadnika ove manjine (broj nije egzaktan usled specifičnosti mađarskog popisa stanovništva, pa se obično oslanja na zvaničnu procenu od oko 5 000 ljudi), živi najviše u velikim gradovima, poput Budimpešte i Segedina, ali i u desetak naselja gde su nekad bili u većini a danas predstavljaju izrazito malobrojne zajednice. Od 1993. godine, uz još dvanaest grupa, Srbi su zakonom priznati kao nacionalna manjina sa zagaranovanim pravima. U skladu s tim oni imaju institucije i samoupravni sistem na lokalnom i na nivou države, koji omogućava ostvarenje prava u oblasti kulture, informisanja i obrazovanja.

² Stepanovičev kratki roman *Prepolovljeni* (1982) govori o sazrevanju i ljubavima glavnog junaka, mladog intelektualca na početku univerzitetske karijere na jugu Mađarske, a Dujmov se poslednjih godina javlja kao vrlo plodan autor nizom zbirki priča i romana, većinom s istorijskom tematikom, u kojima koristi arhivske izvore. Spomenimo samo *Voz savesti*, 2005, koji je imao više izdanja kao i prevod na mađarski, a govori o sudbini optanata iz Batanje posle I svetskog rata. O stvaralaštvu Petra Miloševića biće dalje u tekstu više reći.

Kulture manjina i njihove književnosti često se određuju kao rubne, marginalne i konzervativne, čak arhaične. Književnost manjina je neretko nedovoljno primećena u kontekstima kako okružujuće, tako i matične – u oba slučaja većinske – kulture, književne istorije i kritike. Književnici iz ovih redova, kao i drugi pripadnici manjine, međutim, prirodom svog rubnog položaja, dobro poznaju najmanje dve kulture sa kojima dolaze u dodir (Banjai 2004), a stvaralaštvo pripadnika manjine često podrazumeva interkulturnu komunikaciju – dvojezičnost, prevođenje, nekad i paralelno stvaranje na dva jezika, pa i prelaženje na jezik većine u zemlji u kojoj su rođeni. Ipak, stvaralaštvo na maternjem jeziku u drugačijem jezičkom okruženju je najčešće pravilo i osnovni kriterijum za određenje „manjinske“ književnosti (v. Milošević 2004, 130; Maticki, Matović i Peković 2004, 298–300).³

S obzirom na ovakvu poziciju manjinske književnosti i njenih autora, dela koja takvoj književnosti pripadaju često na ovaj ili onaj način otvaraju pitanja identiteta manjinskih zajednica i njihove reprezentacije. U ovom radu baviću se upravo tom problematikom, na primeru romana jednog savremenog pisca srpskog jezika u Mađarskoj, Petra Miloševića.

Petar Milošević i njegova dela

U beleškama o piscu, koje se obično pridodaju uz književna dela ili na ličnim web stranicama, možemo naći podatke da je Petar Milošević rođen 1952. godine u Kalazu pored Budimpešte i Sentandreje, da je na Univerzitetu *Etveš Lorand* u Budimpešti na Slavističkoj katedri Filozofskog fakulteta diplomirao, doktorirao i godinama predavao književnost, kao i da živi u Budimpešti. Bio je, ili još uvek jeste, predsednik Društva srpskih, hrvatskih i slovenačkih književnika u Mađarskoj, predsednik uređivačkog odbora časopisa *Glas* (Budimpešta), počasni član Udruženja književnika Srbije, član Saveza pisaca Mađarske, član-osnivač *Zadužbine Jaša Ignjatović* (Budimpešta). Od 1991 do 1999. godine bio je urednik *Srpskih narodnih novina*⁴. Kao istoričar književnosti, kritičar, prevodilac, esejist, pesnik i prozaista, objavljuje u Mađarskoj, kao i u matičnoj zemlji. Zbirka poezije *Sentanderjski tipik* (1990), pripovedaka *Naći ću drugog* (1994), ali pre svega niz od (za sada) pet romana – *London*, *Помаз* (1994), *Mi že Sentandrejci: porodični rikverc-roman* (1997), *Bitka za Sulejmanovac* (2000), *Websajt stori* (2002) i *Tinja Kalaz* (2013), doneli su mu status najznačajnijeg

---

³ Eventualni izuzetak predstavlja, recimo, stvaralaštvo Roma (v. Maticki, Matović i Peković 2004, 298).

⁴ *Srpske narodne* (danas *nedeljne*) novine od 1991. godine izlaze u Budimpešti, na srpskom jeziku, u izdanju srpskih institucija.

savremenog književnika među Srbima u Mađarskoj⁵. Romani čiji su protagonisti Srbi iz okoline Budimpešte, u kojima se između ostalog koriste i njihovi lokalni govori, napisani takođe iz pera jednog – poreklom, rođenjem i odrastanjem, maternjim jezikom, ličnim i profesionalnim angažmanom – pripadnika ove grupe, jedinstven su takav primer još od vremena Jakova Ignjatovića.

U prvom od romana, *London, Pomaz*, o kome će dalje u tekstu biti reči, reč je o ljubavnoj priči. Počinjući od realističko-romantičarske proze, međutim, Milošević u sledećim romanima kreće ka duhovitom mešanju stvarnosti i fantastike. U „porodičnom rikverc-romanu“, *Mi že Sentandrejci*, o poslednjem Srbinu (odnosno Srpkinji) u Sentandreji, Glavatoj Nati, čuvarci sentandrejskog muzeja, stvarni život sentandrejskih Srba u prošlosti i danas meša se sa fantastičnim događajima i koincidencijama i višestrukim travestijama zahvaljujući prikazanju koje na Glavnom trgu izvodi srpsko amatersko pozorište *Joakim Vujić* iz Pomaza, upravo o poslednjim sentandrejskim Srbima. Zbog navodnog nezadovoljstva poslednjih Sentandrejaca – književnih likova – time kako su prikazani u prethodnom, Milošević piše naredni roman, *Bitka za Sulejmanovac*, još jednu verziju iščezavanja sentandrejskih Srba, koja se pretvara u pravi kalambur. Sentandrejci, naime, kreću u potragu za blagom, navodno skrivenim pored vode (potoka?) koja je nekad bila poznata kao Sulejmanovac, ali za koju niko više nije siguran gde se tačno nalazi, osim da je u okolini Pomaza. Umesto potoka, oni slučajno pronalaze naftu i to pomešanu sa feniletilaminom, čiji miris izaziva ljubavni zanos. Time pokreću niz urnebesnih događaja u kojima se mešaju prošlost i sadašnjost, savremena svetska politika i međunarodni kriminal, mitska i stvarna Sentandreja. U sledećem, „prvom srpskom internet romanu“ *Websajt stori*, koji ima internet i štampanu verziju, ponovo se javljaju isti likovi i situacije, povezani na različitim nivoima u nizu sekvenci u koje se u internet verziji ulazi preko linkova, a u štampanoj upućivanjem na brojeve kratkih poglavlja, poređanih nužno linearno, po abecednom redu. Sentandreja je time, navodno, lansirana u internet-svemir.

Posle duže pauze, Milošević objavljuje i svoj peti roman, *Tinja Kalaz*, napisan u prvom licu. Njegov glavni junak je sam autor, a događaji, polu-istorijski i polu-(post)istiniti, povezuju na neočekivan način Vranje Bore Stankovića i Miloševićev Kalaz.

---

⁵ Petar Milošević je više puta nagrađivan za svoj rad, a njegova dela su visoko vrednovana i u matičnoj zemlji. O tome svedoče i *Račanska povelja* za doprinos izučavanju srpske književnosti (2008), nagrada *Bora Stanković* za roman *Tinja Kalaz* (2014), kao i nagrada *Branko Radičević* za ukupan književni opus iste godine. Uz to, roman *London, Pomaz* bio je u godini u kojoj je izašao uvršten u širi krug izbora za NIN-ovu nagradu. Ovaj primer donekle relativizuje prethodnu konstataciju o nedovoljnoj primećenosti književnosti koja pripada korpusu manjine. Takođe se ne uklapa ni u sliku manjinske književnosti kao konzervativne, što će se videti dalje u ovom tekstu.

Kritičari primećuju da je Miloševićeva proza duhovita i prividno laka, a zapravo vrlo zahtevna, i da traži punu koncentraciju i dobru informisanost čitaoca.⁶ Po izlasku *Websajt stori*, čitamo:

Navedenim opusom od četiri knjige, uz pomoć tipiziranih likova urnebesno-tužne commedia dell' arte, Petar Milošević nam je servirao jednu izvanredno kompleksnu studiju vremena i naravi. Samo što je, umesto univerzalnih belosvetskih modela, ponudio filigranski rad na „licu s krajolikom“ po principu etnoloških kazivanja iz oblasti virtuoznosti jezika. A kroz oslikanu svest pojedinca i njegovog mikro okruženja, omogućio nam da upoznamo s(a)vest jedne epohe, spram koje je jedinka večito u opoziciji. Reč je, zapravo, o četiri knjige koje će kao Sentandrejski kvartet obeležiti čitav jedan tok srpske književnosti. (Aćimović 2002, 17)

Miloševićevi romani, pored ostalog, predstavljaju i jedan zanimljiv ortografski eksperiment – mešanje ćirilice i latinice u tekstu. U prvom romanu, *London, Помаз*, na primer, pojedine reči koje su stranog (latinskog, engleskog, mađarskog, nemačkog) porekla napisane su latinicom, a sufiksi koji se u srpskoj verziji dodaju izvornom korenu reči su ćirilični. Iz srpskog ćiriličnog teksta ortografski „iskaču“ koreni „tuđih“ reči koje su većinom odavno uobičajene u srpskom jeziku. Na primer: „Иза првог, standardног, историјског круга рубова, којих је Лондон био крцат као зрела лубеница црних семенки, Ичвич је брзо открио actualни круг испод велеградске пучине. Underground“ (53). Već i sam naslov i ime autora uvode nas u ovu igru – Петар Milosevits, *London, Помаз*. U sledećem romanu, nastavku priče o Ičviču i poslednjim Sentandrejcima, tekst je latinični, a ćirilica se javlja samo u dijalogima članova srpske pozorišne trupe koja izvodi predstavu na trgu. U trećem romanu, *Bitka za Sulejmanovac*, ćirilica se opet javlja samo kad Srbi razgovaraju među sobom, a u narednom *Websajt stori*, autor patentira novo pismo – interneticu (zapravo latinicu u kojoj se ć, č, š, ž pišu kao tj, cs, sh, zh), dok ćirilice više i nema. U poslednjem romanu, *Tinja Kalaz*, međutim, latinica i ćirilica se ravnopravno mešaju, tako što je naizmenično jedno poglavlje ispisano jednim, a sledeće drugim pismom.

Prva četiri Miloševićeva romana, između ostalog, povezuje lik Ičviča, koji je u romanima *London, Помаз* i *Bitka za Sulejmanovac* i glavni junak. Prezime Ičvič, koje inače ne postoji, predstavlja jednu vrstu akronima, ali koji se ne sastoji od početnih slova ili slogova, već od dva sufiksa karakteristična za građenje prezimena u srpskom jeziku. Sam Milošević o tome kaže:

„Ichwich“ je – izg. Ičvič – uobičajeni mađarski nadimak za Srbe, nastao zvukovnom imitacijom tipičnih srpskih prezimena na –ić, –vić. Glas ć je fonetskom greškom zamenjen za č – Ičvič, umesto Ićvić – zato što mađarsko uvo ne razlikuje srpske suglasnike ć i č, pa je za ć pogrešno izabran mađarski glas cs (č). U

⁶ Neke od kritika mogu se čitati na <http://milosevits.web.elte.hu//ARTprot.htm>.

mađarskom izgovoru, srpska prezimena zvuče kao da su slovenačka ili ruska. Nadimak „Ičvič“ koristio se od 19. veka u mađarskom satiričnim i humorističkim listovima, odakle je prešao u govorni jezik, ili obrnuto. (Milošević 2002, 66)

Ičvič je, dakle, prezimenom spolja određen kao pripadnik jedne zajednice, neko ko nosi etiketu kolektivne pripadnosti. Njegovo lično ime ne saznajemo.

U ovom tekstu dalje će detaljnije biti predstavljen roman *London, Поназ* koji, kao prvi u nizu, otvara romansijerski opus Petra Miloševića⁷. Pre toga, legitimno je postaviti pitanje na koji način se književni tekst u ovom slučaju povezuje sa problematikom sociokulturne antropologije?

Istorija odnosa antropologije i književnosti je relativno duga, a može se direktnije datirati još u vreme pre formiranja antropologije kao nauke, u osamnaesti vek (Simić 2005, 550). Od „literarnog zaokreta“ u antropologiji osamdesetih godina prošlog veka, i fokusiranju na kulturu kao tekst, kao i preispitivanja načina na koji antropolozi konstruišu svoje tekstove o zajednicama koje istražuju, veoma mnogo se diskutovalo o odnosu antropološkog (etnografskog)⁸ teksta prema književnosti i uloge književnog postupka u njegovoj konstrukciji. Pored pitanja o antropologu kao piscu, postavljaju se, mada ređe, i obrnuta – ako je (svaki) antropolog pisac, da li je i (svaki) pisac – antropolog? Na koji način se književni tekst može tretirati u antropološkom istraživanju?⁹ Ne ulazeći u ovom radu u dublje razmatranje različitih epistemoloških problema i dilema (koje bi svakako bilo zanimljivo), složiću se s idejama i komentarima koje je T. H. Eriksen još pre petnaestak godina izneo u radu čiji je naslov upravo „Pisac kao antropolog“ (Eriksen 1994). Ističući da između književnog teksta i etnografije postoji, i da treba da postoji nesvodiva različitost, zbog nužno različitog odnosa prema realnosti i estetici, Eriksen smatra da su oni upravo zahvaljujući tome komplementarni. Za antropologa, koji je po pravilu autsajder u zajednici koju proučava, književni tekst može biti višestruko interesantan, i on ne bi trebalo da ga koristi kao puku etnografsku deskripciju, već kao kompleksan izvor, koji može da izgradi most između bogatstva iskustva jedne zajednice i sterilnosti akademskog antropološkog pisanja o njoj (Eriksen 1994, 194). Da bi potkrepio stav o komplementarnosti literature i teksta koji ima naučni status, Eriksen daje primere paralelnog čitanja tri para od po jednog romana i po jednog antropološkog ili sociološkog istraživanja, pri čemu parovi vremenski odgovaraju jedni drugima. Promeri se odnose na Trinidad, čijom se kulturom i on sam bavio. U

⁷ Već je rečeno da se roman *Londo, n Поназ* prvi put pojavio 1994. godine, a 2014. objavljeno je drugo izdanje, sa podnaslovom *(Post)ljubavni roman*. Oba puta je izdavač bio i iz matične zemlje i iz Mađarske, što je karakteristično i za druge Miloševićeve romane. Godine 2016. objavljeno je i izdanje na mađarskom jeziku.

⁸ Pod etnografijom se u ovom slučaju podrazumeva tekst koji nastaje na osnovu terenskog antropološkog istraživanja.

⁹ Za dobar pregled ovih pitanja videti Simić 2005.

svakom od ovih slučajeva, roman nijansirano osvetljava insajderske pozicije i znanja i sfere kulturne intimnost, najčešće nedostupne istraživaču koji dolazi iz spoljnog sveta (Eriksen 1994).

U slučaju romansijerskog Miloševićevog opusa, na tragu Eriksenove ideje, možemo primetiti da je u vreme izlaska romana *London, Pomaz* u Budimpešti i okolini (štaviše i u Pomazu) sprovedeno istraživanje koje se ticalo konstrukcije etničkog identiteta ove grupe, a čiji su rezultati objavljeni u knjizi Mladene Prelić (Prelić 2008). Ta situacija omogućava da i na ovaj slučaj primenimo Eriksonovu ideju. Stoga ću u ovom radu Miloševićev roman čitati pre svega u ključu pitanja identitetskih pozicioniranja glavnog junaka i kolektiviteta, pre svega etnički i nacionalno definisanih, kojima on stvarno ili navodno pripada, ili sa kojima dolazi u dodir¹⁰. Miloševićev roman za to nudi mnogo mogućnosti jer se autor, gradeći priču, često poigrava različitim kolektivnim stereotipima. Iako se pitanja identiteta mogu iščitavati i u drugim delima ovog autora, čini se da su pitanja individualnih i kolektivnih identitetskih pozicioniranja među osnovnim temama ovog dela. Pošto ukratko prezentiram siže romana i pokušam da (re) konstruišem odnose *mi:drugi* i *ja:drugi*, koji se ekspliciraju u tekstu, sumiraću ih i uporediti sa nekim saznanjima i zaključcima antropoloških istraživanja objavljenih u Prelić 2008.

London, Помаз: reprezentacije identiteta

Roman *London, Помаз* počinje u Londonu, gde se njegov glavni junak Ičvič našao u septembru 1993. godine, a nastavlja se kao niz sekvenci prethodnih i kasnijih događaja iz njegovog života. Širi kontekst u kome se radnja odvija je život u socijalističkoj Mađarskoj pod patronatom Sovjetskog saveza, od pedesetih godina prošlog veka sve do pada Berlinskog zida i stvarne ili navodne demokratizacije istočnoevropskih zemalja, četrdesetak godina kasnije. Početak 1990-ih je i vreme bujanja nacionalizma i ratova u nekadašnjoj Jugoslaviji, matičnoj zemlji glavnog junaka. Centralna tema, neostvorena životna ljubav Ičviča i Engleskinje, gospođe Twist – postavljena je u ovaj kontekst susreta i sudara (evropskog) Istoka i Zapada.

Ičvič, koji u tom trenutku ima 40 godina, našao se u Londonu zahvaljujući slučajnom susretu sa gospođom Twist, posle sedamnaestogodišnje nevoljne razdvojenosti. Upoznali su se 1976. u Tatrama, gde su oboje provodili zimu i odmah se prepoznali kao suštinski životni partneri. Međutim, zimovanje se završilo, a nijedno od njih zatim nije moglo, i pored duboke privlačnosti, da prevaziđe prepreke koje pred njih postavlja podeljeni svet. Ičvič ne dobija pasoš,

---

¹⁰ O pristupu etničkom identitetu i njegovim konstrukcijama, kao i o samoj istraživanoj zajednici o kojoj je ovde reč, videti opširno u Prelić 2008.

a pokazuje se i da odgovarajuće službe o njemu i njegovom privatnom životu znaju sve. Takođe, on se protivi ideji da gospođa Twist dođe kod nega, u Pomazu, shvatajući da devojka iz Londona ne bi dugo mogla da podnese život u maloj prigradskoj kući u kojoj u to vreme još nije bilo ni tekuće vode. Suočen sa tom situacijom, Ičvič prestaje da šalje pisma u London, i provodi sledećih sedamnaest godina živeći svakodnevni život bez suštinskog žara. Između ostalog postaje novinar i urednik *Srpske panorame*, emisije za srpsku manjinu na mađarskoj televiziji, istovremeno vodeći neuredan život na koji ga goni osećaj egzistencijalne praznine zbog odsustva gospođe Twist. Iznenadna bolest, težak infarkt i koma, koje Ičvič čudom preživljava, teraju ga da promeni životni stil, istovremeno ga udaljavajući od Pomaza. U proleće 1993. slučaj ga odvodi po prvi put na zapad, u Veneciju, gde za *Srpsku panoramu* treba da snimi dokumentarnu emisiju o Lazi Kostiću. Tu, u crkvi Santa Marija dela Sallute, ponovo se sreće sa gospođom Twist, koja Veneciju obilazi sa mužem, kao turista. Ovog puta, okolnosti su drugačije, Ičvič može da putuje i odlazi u London, dok je muž gospođe Twist na putu. Brodolom koji u ponovnom susretu doživljava u odnosima sa gospođom Twist, izgubljenost i usamljenost posle suočavanja sa suštinskom nemogućnošću samoostvarenja i ispunjenja, međutim, vraćaju ga starom pomaškom društvu, gde Ičvič, vraćajući se i starim navikama, izabira posredno da okonča svoj život.¹¹ Linije naracije romana naizmenično prate događaje iz različitih faza Ičvičevog života – detinjstvo, odrastanje u Pomazu i školovanje u srpskoj (u to vreme srpskohrvatskoj) školi u Budimpešti, mladost, otkrivanje hipi i rok kulture koja se u to vreme smatra „sumnjivom“, pokušaje da se nadoknadi ono što stvarno ili navodno nedostaje mladim ljudima u istočnom bloku, putovanja u Jugoslaviju kod rodbine i na more, posao, život pre i posle susreta sa gospođom Twist, odnose sa ženama koje ostaju uvek u njenoj senci... Ičvičevo životno putovanje koje započinje u Pomazu i kroz različite izmešane sekvence teče preko Budimpešte, Beograda, Sarajeva i Dubrovnika, jednog leta kada uspeva da izbegne vojnu obavezu, Kečkemeta u kome na kraju ipak služi vojsku, Slovačke, ponovo Budimpešte, bolnice i kome, Venecije i najzad Londona, opisuje krug i završava se ponovo u početnoj tački.

Sada ćemo pogledati bliže pitanje identitetskog pozicioniranja, kako samog junaka, tako i različitih kolektiviteta koji se pojavljuju u narativu romana. Čitalac se uskoro uverava da Ičvič nije tipičan predstavnik zajednice kojoj nominalno pripada, pa ipak u romanu stereotipi (etnički, nacionalni, generacijski...) igraju ulogu, kako u načinu na koji likovi uspostavljaju relacije među sobom, tako i u načinu na koji razumeju ono što im se događa.

Prva linija razgraničenja, odnosno susreta / sukoba kultura i sistema vrednosti data je u kontrastu bivšeg komunističkog, zatvorenog, represivnog istoka i

¹¹ Ovakav izbor kraja ukazuje da Milošević verovatno nije od početka imao namera da piše trilogiju, odnosno tetralogiju, u kojoj se Ičvič pojavljuje kao jedan od junaka.

na prvi pogled otvorenog, demokratskog zapada. Već u naslovu protivstavljeni su London i Pomaz, koji oličavaju suprotnosti istoka i zapada, velikog i malog, centra i periferije, megalopolisa i malog prigradskog naselja, lociranog do skora „iza gvozdene zavese“.

London kao topos u srpskoj književnosti pojavio se vrlo rano, još u *Životu i priključenijima* Dositeja Obradovića, koji je u njemu proveo nekoliko meseci 1784. godine (2003, 193–206), a dobio je novu dimenziju u delu Miloša Crnjanskog *Roman o Londonu* (1971), u kome po njemu luta njegov otuđeni, iskorenjeni junak, ruski emigrant Rjepnin. Roman *London, Помаз* predstavlja svojevrsan omaž Milošu Crnjanskom¹². Ičvič, za razliku od Rjepnina, nije emigrant, ali u Londonu je stranac. Dok očekuje susrete sa gospođom Twist, on najveći deo vremena provodi lutajući londonskim ulicama, parkovima i podzemnom železnicom, muzejima i mestima koje je kao mladić samo zamišljao, odrastajući na višestrukoj periferiji. Sada, međutim, kada se nađe u ovom gradu, zamišljani centar pobune njegove generacije protiv establišmenta, ali i mesto mogućeg ostvarenja velike, životne ljubavi, izvrće se u mesto izneverenih nadanja. Već na samom početku, London (i Ičvič u njemu) određeni su negativno:

Није био неки туриста, тешко се сналазио у туђем свету, мапе није разумео, заборављао је имена улица, тргова, метро линија и аутобуских станица. Зграде, излози, réclame, улични споменици су за њега били, свуда, исти.

А London је изазивао у њему и неку посебну одбојност. Престоницу Енглеза је доживљавао као оличење свих оних препрека због којих госпођа Twist није могла да буде његова.

У том раскалашном и убуђалом граду она је живела као краљица и као роб. Ичвич је знао да је од ње London направио жену која је била другачија од оне жене коју је он познавао. Али је тај исти London био и тамница из које она није могла, а можда и није желела да изађе. А њему је била дозвољена само посета, туристичка. Да блене као клинац у зверињаку. Zoo. (Milošević 1994, 5–6)

Savremeni London predstavljen je kao otuđeni centar biznisa kome je sve podređeno – i umetnost, i kultura, i subkultura, i kao jedan od centara licemerne svetske politike. Ičvič ne samo da tu ne pripada, već je i potpuno ponižen, jer tokom dana mora da se krije od dece i poznanika gospođe Twist, koja je sada udata, porodična žena. Preko dana, u metrou, on je „kao кртица, под земљом и у мраку“ (52), a svet koji vidi oko sebe doživljava kao ravnodušan i samoživ¹³.

¹² Osim u nekim motivima, reminiscencija na ovog književnika prisutna je i u Miloševićевој реченици. Pored Crnjanskog, direktnu reminiscenciju na stvaralaštvo još jednog velikog književnika – Laze Kostića – predstavlja smeštanje (ponovnog, slučajnog) susreta Ičviča sa njegovom životnom ljubavlju, u venecijansku crkvu Santa Maria dela Sallute.

¹³ Jedino što ga je ipak privuklo su pabovi i andergraund scena, u kojima vidi tragove „svog“ Londona.

Jedini način da, po Ičvičevom mišljenju, čovek iz istočne Evrope u tom svetu bude prihvaćen, jeste da izigrava „zanimljivog divljaka“, emigranta i disidenta koji bi bio iskorišćen kao potvrda mita o zapadu i potrošen u propagandne svrhe. Ičvič sebe u toj ulozi ne bi nikako mogao da zamisli, a i za to je, smatra, kasno. Sa padom komunizma, ni mit o zapadu nije više potreban (41–42).

Ali ne samo London, već i drugi topos koji se javlja u samom naslovu, Ičvičevo rodno mesto, Pomaz, već se u prvom spominjanju određuje negativno – „Помаз, српска селендра између Будимпеште и Szentandreje“ (8). Dalje u romanu Ičvič više puta eksplicitno demonstrira distancu prema grupi kojoj po rođenju pripada. To je samo „šaka Srba između Szentandreje i Szegedina“ (34), a srpska škola u Pešti u koju je nekad išao je jedna vrsta dvostruke periferije, koju pohađaju deca „ponajviše iz unutrašnjosti, iz dalekih, malih sela južnoslovenske dijaspore u Mađarskoj“ (76), koja se teško snalaze u gradu, „veštačko selo usred velegrada“ (76–77).

Relativno siromaštvo i skučenost prigradskog života kojim je živeo u detinjstvu i mladosti u Pomazu postaju za Ičviča posebno nepodnošljivi posle susreta sa gospođom Twist na zimovanju u Tatrama. Jer, osim „gvozdene zavese“, kroz koju on, zbog sistema u kojem živi, ne uspeva da se probije, od gospođe Twist ga razdvaja upravo taj način života koji vodi. Za mladog Ičviča, percepcija razlike između istoka i zapada poprima oblike autoorijentalizacije i samoponiženja.

Нешто јој је о томе у Венецији испрчао. Да њен долазак у Magyar Népköztársaság 1976. године, после улице Csengeri, у ствари није спречио због страха од тобожњих политичких последица на које се тада онако панично позивао. Ма какви! Лагао је.

Прави разлог је било купатило у улици Kossut Lajos у Помазу. Којег у пролеће 1976. када се то догађало, још уопште није ни било!

И баба Ковилка, и њен венчани чанак, и plechani tanyiri из којих су јели са стола покривеног чаршавом од пластике као морнарске кабанице, и авлија пуна кокошијих гована, и штала залепљена за кућу заједничким зидом са кухињом, и калацка са смрдљивим свињама, и ђубриште које је замењивало доњу ограду према потоку чији се воњ, кад је ветар пирнуо са Поткамена, завлачио у szobe и ормане.

То је био прави разлог, а не Magyar Rendőrség.

После Божића 1976. када се вратио из Tatra, где је упознао и својим рукама грлио стварну девојку из стварног Londona у којем живи Paul McCartney, у ону малу одају за умивање, поред spreisa, Ичвич је у својој родној кући у Помазу крај Будимпеште и Szentandreje, улазио као на стрељање. (59–60).

Ičvič ne veruje ni da ova zajednica ima budućnost. Na pitanje Bebe Babić, mlade učiteljice koja je došla u Peštu sa novim talasom seoba devedesetih godina prošlog veka – „Па добро, где сте ви, ти а priori Срби у Мађарској?“ Ičvič odgovara: „Ено нас у музеју у Szentandreji. Оне три бабе што продају

carte, и моловани свеци повешани на зидове. И девет попова. И у Српском демократском савезу у чијој Скупштини има више посланика него бирача. Који шаљу посланике, разумеш. „Српске народне новине“ имају више сарадника него претплатника. А у српској schoли за коју годину када се ви са својом децом вратите у Југу, или Србију, свеједно, биће више наставника него деце. Нема нас, бре, готово је“ (118).

Ali Ičviča slike, doživljaji i jezik njegovog detinjstva, Pomaza u kome je odrastao, prate kroz život. I dok leti avionom u London, oblaci iznad Lamanša podsećaju ga na perje iz baba Koviljkine perine (49), tost za doručak kod gospođe Twist na njene prženice sa belim lukom i pačjom mašću (8), a pivo, iako je prvoklasno, u Sohou miriše isto kao u pomaškoj krčmi Bika, „куда га је баба Ковилјка слала пред ручак, по деда Живка“ (10). Dok ide peške od Tejt galerije do Čelsija u kome stanuje preznojava se:

као деда Живков рону, риђи Паприкás, којег је старац после пар spritzera, од хошка испред Bika до куће, главним сојаком у којем је у Ичвичевом детињству ауто била мала сензација, са запрегом пуном сена или кукуруза, предвече, усред звоњаве са reformatске цркве, гонио као на хиподрому (135).

Svoja kasnija iskustva Ičvič često prevodi na baba Koviljkin jezik i način mišljenja. Likovi baba Koviljke i deda Živka, Čaleta i Keve, Slepog Pačeta i Dugačkog Save govore pomaškim lokalnim govorom. Došav, rekav, umesto došao i rekao, uvatjo (uhvatio), prundle (pantalone), subito (sigurno)... „Na pomaški način“ govori i Ičvič kao dečak. Saznajemo da je mađarski naučio tek u školi u Budimpešti (18), kao i da ima problem, poznat inače iz psiholingvističkih istraživanja dvojezičnih osoba, da za njih različiti jezici nose sa sobom različit emotivni naboj i da drugačije koriste i doživljavaju određene govorne činove zavisno od jezika, poput recimo, psovski, molitvi, laganja... (Caldwell Harris 2014). U Ičvičevom slučaju radi se o različitom doživljavanju ljubavi i intimnosti – „Љубав је за Ичвича представљала и linguističke проблеме“ (Milošević 1994, 17), a posebno mu je bilo teško da jezik svog detinjstva počne da koristi sa devojkama koje su bile Srпкиne (17–18).

Od izrazitog lokalnog govora u srpskoj zajednici distanciran je samo čika Tić, takođe rođen u Pomazu, u kome i kasnije povremeno živi, ali koji je odavno nadrastao. Čika Tić je stari porodični prijatelj, profesor muzičke akademije i talentovani kompozitor, mudar i istovremeno duhom mlad, radoznali, obrazovani, nekonvencionalni boem velikog talenta koji nije sasvim ostvario. On je jedna vrsta mentora mladom Ičviču, koji ga uči životnim i umetničkim istinama.¹⁴

¹⁴ Lik čika Tića oslanja se na ličnost Tihomira Vujičića (1929–1975), poznatog kompozitora i etnomuzikologa, pripadnika srpske zajednice u Mađarskoj, rođenog u Pomazu, koji je karijeru napravio na mađarskoj muzičkoj sceni, a doprineo je značajno i istraživanju južnoslovenskih muzičkih tradicija u Mađarskoj.

Ičvič, međutim, u načelu nije čovek koji teži tome da pripada nekim kolektivitetima, pogotovu ne onim sa nacionalnim predznakom. On prema njima ispoljava jasnu distancu. Brojni su primeri takvih određenja – on s prezirom u kafani Bika u Pomazu svojim drugovima iz detinjstva govori o „padanju u trans zbog nacionalnih interesa“ (29), podsmeva se nacionalnim amblemima (109–114), ili oduševljavanju armijom. Zbog ovog poslednjeg, između ostalog, raskida kratku vezu sa Bebom Babić, kad ona ushićeno govori o ljubavi koju je u detinjstvu gajila prema JNA, smatrajući je različitom od one armije koja vodi ratove u bivšoj Jugoslaviji (103). Za Ičviča su, međutim, sve armije iste, a politika, ideologija, nacija, i pogotovo sukobi zbog njih, uopšte ga ne zanimaju. Pripadanje nacijama za njega je potpuno relativna stvar. Gospođa Twist tek u Londonu slučajno saznaje da je on u stvari Srbin, a Ičvič na to odgovara da je to bitno koliko i da li prvo oblači levu ili desnu čarapu (79). Ičvič je:

барем толико Магуар, колико и Србин, и Хрват је он, и Енглеz, и свашта. Моментално је највише Енглеz. Јер ако би било глупо да у Помазу изиграва Енглеза, исто тако је глупо да наред Лондона буде Помазлија. То је у ствари и немогуће.

Госпођа Twist му се наслонила на раме и рекла да јој је то јако блиско (82).

Ипак, Ičvič се идентификује са матичном земљом (у то време још Југославијом), можда управо зато што је доживљава као отворену и космополитску. У време хладноратовске поделjenости „када је Југа за магуарске појмове била Америка“ (131) она је и за Ičviča представљала прозор у свет.

Али Super Riffle, које му је поклонила Десанка, сестра од ујака из Новог Сада, није скидао. Она му је такође слала 'Džuboks magazin' и немачки 'Bravo', па је Ичвич за рок постао прави манијак, информисан, преко Југе, као неки лондонски disk jockey. На Rózsák tere, у Будимпешти, у гимназији Срба и Хрвата у Магуарској, био је главни freier.

То уосталом и није било тешко. Ученици те установе били су понајвише из унутрашњости, из далеких, малих села јужнословенске дијаспоре у Магуарској. Дуплована периферија, како је то чика Тић једном за Јашу Игњатовића, писца Szentdreје, рекао: „(75–76) ... „И тако, док су ученици у scholi на Rózsák tere и у ђачком дому у улици Munkácsi били затворени у једно вештачко село усред велеграда, Ичвич је у друштву Тање, Зокија и Гогоа, у Будимпешти, постао прави Београђанин. И Загређанин, пошто је Goran био Хрват (76–77).

У ондашњој матичној земљи, коју повремено може да посети, Ičvič се својски труди да усвоји начин говора и понашања, да постане deo te celine:

Међутим, ма колико је био убеђен да се у Помазу говори јасније, Ичвич се из петних жила упињао да се прилагоди. Да преузме stil. Да се assimilira. То је делом била snobovska жеља, да покаже своју космополитску обавештеност. Да је у широком свету као код куће.

Била је ту, међутим, и жеља да докаже своју припадност, своје нетуристичко присуство. Да је овде, он, међу својима. Оно што се у Помазу сводило на прегршт српских речи у породици и цркви, у Југи се проширило на читаве градове, улице, радње, возове, аутобусе и саване. Ичвич је хтео да све то упије интимно, да постане, одмах, прави Београђанин, Сарајлија, Дубровчанин, и све остало.

Ловио је специфичне ситнице језика и понашања, и мајмунски их имитирао (93).

Počетkom 1990-ih, međutim bivša Jugoslavija bila je daleko od primera za ugled. Ičvič u njenim tada aktuelnim ratovima ne vidi ništa više od besmislene klanice. Za njega je etnička mržnja nešto potpuno izvan njegovog načina mišljenja¹⁵. „U Jugi je stanje jezivo“, kaže Ičvič u Londonu 1993 (8). Rođaci u Novom Sadu, koja je nekad njemu slala farmerke i *Džuboks*, sada on šalje sir, salamu i farbu za kosu (128–131). Istovremeno, Buđimpešta je preplavljena novim talasom seoba, a u susretima starih i novih „Čarnojevića“, razlike u mentalitetu sve više dolaze do izražaja. S tačke gledišta domaćih, pridošli Srbi i Jugosloveni su pomalo haotičan, nemaran i neodgovoran svet. U romanu ih oličava Ičvičeva nova, ali samo privremena devojka, mlada učiteljica Beba Babić (npr. 132–134). Što su susreti bliskiji, percepcije razlika su sve veće.

Jedino kolektivno određenje koje se na glavnog junaka odnosi bez dileme je pripadnost njegovoj hipi i rok generaciji, rođenoj sredinom 20. veka. Po mnogo čemu, *London, Пوماз* je pre svega generacijski roman. Ičvičeva naivna vera da su muzika, mladalačka pobuna i individualizam, koji je afirmisala njegova generacija, nešto promenili u svetu, biva, međutim, pokolebana tokom boravka u Londonu, gde konstatuje da su nekadašnja alternativa i bunt njegove generacije prilično dobro pripitomljeni i uklopljeni u savremeni svet. Moda i muzika 1960-ih danas su konfekcija i biznis, primećuje Ičvič sa gorčinom (11, 52–53). U isto vreme, na drugoj strani Evrope, u Mađarskoj, posle pada Berlinskog zida, navodna postsocijalistička demokratizacija pokazuje sve više neka druga lica – korupcija, netrpeljivost prema različitosti, glasine da i nova vlast prisluškuje i nadgleda one koje smatra političkim protivnicima ili neistomišljenicima, sve više bacaju senku na Ičvičevu nadu da svet u kome jedni nadziru i kontrolišu, a drugi su nadzirani, može suštinski da se promeni. Jedan od aspekata koji se provlači kroz čitav roman je nesigurna pozicija manjine u atmosferi porasta nacionalizma i etničkih konflikata u susednoj zemlji. Pripadnici manjine, i ne samo oni, i dalje su sumnjiva lica (npr. 83–90).

Iako glavni junak insistira na svojoj apolitičnosti, situacije, događaji i Ičvičevi komentari često su prožeti aktuelnim, lokalnim ili globalnim, političkim zbi-

---

¹⁵ U istom, tolerantnom duhu on shvata i odnose Srba i Hrvata u Mađarskoj. Njihovo institucionalno razdvajanje početkom 1990-ih, iako Bebi Babić objašnjava zašto ga razume (118), za njega je ipak nešto strano i nepotrebno (166–178).

vanjima. Više opisanih situacija je indikativno za ovu temu, na primer, Ičvičeva poseta Beogradu u julu 1992, u vreme studentskih demonstracija koje bezrezervno podržava, i gotovo mitska scena smenjivanja kiše i sunca u trenutku kada studentska kolona kreće na Dedinje (35–37); sumnjičavost pretpostavljenih na mađarskoj TV prema uredniku *Srpske panorame*; stalne insinuuacije ili bojazan o nadziranju ili prisluškivanju; zvanična propaganda i mađarske i matične države i podele u srpskoj zajednici pod njihovim uticajem, itd, itd. Na samom kraju romana pojavljuje se i jedan „Srbin po zanimanju“, očigledno do nedavno asimilovani uspešni lekar, karijerista koji odjednom ponovo otkriva svoje srpsko poreklo i na lošem srpskom drži govor o potrebi ujedinjenja svih Srba „u svim srpskim zemljama i rasejanju“ (197).

Mađarska se u romanu pojavljuje kao *država*, represivni aparat sa svojim atributima, pre svega vojskom i policijom. Jedan od, po funkciji koju ima u priči, najznačajnijih protagonista romana je Szabó Bela százados (mađ. kapetan), koji onemogućava ostvarenje ljubavi Ičviča i gospođe Twist. Scena u kojoj je Ičviču uskraćen pasoš i mogućnost odlaska u London, kao i sam lik policijskog kapetana koji, između ostalog, pokazuje i da je čitao pisma koja razmenjuju Ičvič i gospođa Twist, postaje u Ičvičevoj svesti simbol sistema koji kontroliše pojedinca i sprečava njegovu slobodu i samoostvarenje. U vojsci u Kečkemetu, vojnici su izloženi maltretiranju majora Páll Istvána koga, po ugledu na lik Majora Majora iz Kvae 22, vojnici zovu Pišta Pišta (105–108).

Međutim, Mađarica je i Jazzika, žena sa kojom je Ičvič, u nemogućnosti da ostvari svoju životnu ljubav, u neobaveznoj, mada višegodišnjoj vezi. Jazzika je kelnerica a zatim vlasnica Jazz kafea, u koji Ičvič svraća. Odatle potiče njihova veza, kao i njeno ime u romanu. To ime je čini u izvesnom smislu bezličnom, ali ni gospođa Twist, Ičvičeva velika, i, na kraju, neostvorena ljubav, nema lično ime, već je označena samo muževljevim prezimenom. Kraj njihove ljubavi i jeste Ičvičevo saznanje da ona ne može da iskorači izvan konvencija i da, iako im se pruža prilika za zajednički život, želi da spolja održi privid svog u suštini propalog braka.

Nemogućnost ostvarenja pojedinačne sreće, predstavljena je u priči o Ičvičevom putovanju i na globalnom, i na pojedinačnom nivou. Novi oblici represije sistema vidljivi su za njega i na istoku, na kome je proveo najveći deo svog života, i na zapadu, koji je u mladosti za njega bio sanjano oličenje svega što mu je nedostajalo. Sitne znake opstajanja i obnavljanja granica neslobode Ičvič vidi na svakom koraku. Dolazeći u London, biva zaustavljen na aerodromu i tretiran kao sumnjiva osoba. Roman počinje scenom u kojoj glavni junak u Hajd parku gleda kako londonski bobi privodi ostarelog hipika. Ali Ičvič oslobođenje od ideologije, ličnu, unutrašnju slobodu, ne traži spolja već u samom čoveku. Njemu ne treba niko da ga spolja oslobodi, tumači on gospođi Twist, on je u sebi uvek bio slobodan (42). Kad s njene strane izostaje odgovor, a ona nije u stanju

da prekorači zadate granice, Ičvič je potpuno slomljen. Lutajući potom Budimpeštom, on počinje da shvata da je sasvim „ispao iz vremena“, da ne pripada nigde, da je iskorenjen. U Budimpešti vidi omladinu koja danas, kao njegova generacija nekad, teži nekoj vrsti pobune i alternative, a on, iako je na njihovoj strani, ne uspeva da sa njima uspostavi komunikaciju, jer je sada on „matorac“. Sem toga, već je u Londonu video rezultate pobune svoje generacije – oni nisu nikakvi. Shvatajući da je ostao sam, Ičvič se vraća u staro društvo i mesto rođenja i odrastanja. Taj svet mu je poznat od detinjstva, ali pokazuje se da ni u njemu on više nema šta da traži, a ni taj svet nije ono što je nekad bio. U krčmi Bika, mitskom mestu svog detinjstva i odrastanja, u skladu sa tadašnjim medijski promovisanim etiketama, od svog druga iz detinjstva Ičvič biva optužen da je izdajnik i strani plaćenik, a u kafani izbija etnički motivisana tuča između Srbina i Mađara, zbog politike. Dok vlasnik krčme Rupert, pomaški Švaba, vapi da se tako nešto nikad ranije nije desilo, i da su se Pomazlije tukle i to svojski, ali samo zbog devojaka (186–187), slika malog idiličnog sveta u kome složno žive Srbi, Švabe, Mađari, Slovaci, Cigani, „па чак и неки Бугари са својим баштама“, i svi se međusobno razumeju (184), raspada se, a Bika postaje svet u malom sa svim njegovim problemima.

Poslednja sekvenca romana odigrava se na tradicionalnom pomaškom đurđevdanskom balu 1994. godine¹⁶. Proslava prolazi u specifičnoj atmosferi, jer nedavno pre toga, čika Tić gubi život u avionskoj nesreći. Ceo Pomaz žali, ali se odlučuje na proslavu, upravo kao spomen na umetnika. U poslednjoj, gotovo ritualnoj sceni, u sred noći posle bala, društvo okupljeno oko čika Tićeveg groba, u kome je sahranjena samo njegova frula,¹⁷ uz muziku koja im svira *Nizamski rastanak*, ispija u krug flašu ruma. Za samog Ičviča učešće u ovom ritualu praktično znači odustajanje od života¹⁸.

Književni tekst kao antropološki izvor: mogućnosti čitanja

U duhu Eriksenovog predloga da se književno delo smatra komplementarnim antropološkim / etnografskim tekstovima, upoređiću sasvim kratko sadržaj Miloševićevog romana, odnosno njegovo čitanje koje je ovde prezentirano, sa nekim rezultatima istraživanja etničkog identiteta Srba u Budimpešti i okolini, koje sam sprovedla otprilike u vreme kada je i ovaj roman objavljen.

¹⁶ Đurđevdan je pomaška crkvena slava, bučura (mađ. búcsú).

¹⁷ Motivi smrti u avionskoj nesreći i groba u koji je sahranjena frula još jednom oživljavaju lik Tihomira Vujičića, koji je izgubio život na isti način. I u njegovom grobu u Sentandreji nalazi se samo frula.

¹⁸ Ovakav izbor kraja takođe asocira na *Roman o Londonu* Miloša Crnjanskog.

Centralni problem u tom istraživanju bilo je pitanje etničkog identiteta – njegovog održavanja, menjanja ili gubljenja. Širi kontekst, koji je naravno imao uticaja i na koncipiranje istraživanja i na njegove rezultate, bio je isti onaj koji se pojavljuje i u Miloševićevom romanu – postsocijalistička tranzicija mađarskog društva, raspad i ratovi u nekadašnjoj zajedničkoj matičnoj državi Južnih Slovena u Mađarskoj¹⁹, a unutar same srpske zajednice – proces podele dotadašnje južnoslovenske na posebne tri manjine i osamostaljivanje srpskih institucija, kao i sada već sasvim vidljiv, proces depopulacije ionako malobrojne zajednice.

Terensko istraživanje obavljeno je u više navrata, od kraja 1995 do početka 1998. godine. Ono je obuhvatilo srpsku populaciju u pet naselja – Budimpešti, Sentandreji, i obližnjim Pomazu, Kalazu i Čobancu²⁰. Identifikovanje pripadnika grupe oslanjalo se pre svega na njihovo verbalno deklarisanje. Pretpostavka je bila da se etnički identitet može posmatrati na nivou svesti aktera i na nivou njegove vidljive simbolizacije. Saznanja vezana za etnički identitet zasnivala su se prvenstveno na etno-eksplicaciji, odnosno tumačenjima samih sagovornika, a ja sam kao istraživač bila u položaju da re-konstruišem njihove poglede na sopstveni identitet na osnovu verbalnih iskaza. Moji sagovornici bili su pripadnici zajednice koji su predstavljali njeno jezgro – osobe aktivne u društvenom životu, najčešće vezane za rad srpskih institucija, sa (po sopstvenoj proceni i proceni okruženja) više izraženim etničkim identitetom.²¹ Razgovor sa sagovornicima bio je vođen kao polustrukturirani intervju sa određenim brojem tema (npr. samoidentifikacija, porodični život, upotreba maternjeg jezika, dvojni identitet, itd), a sakupljane su i životne priče sa naglaskom na iskustvima „manjinskog“ života u mešovitoj sredini. Trudila sam se da budem prisutna i u vreme praznika, kao i da pratim rad institucija.

Istraživanje etničkog identiteta među Srbima u Mađarskoj pokazalo je da je samoodređenje ove danas malobrojne grupe na prvi pogled čvrsto i jednoznačno. Simboli pripadnosti koji su demonstrirani, uobičajeni su i u mnogim drugim slučajevima – jezik, religija, kulturno nasleđe, ali takođe i umetničko stvaralaštvo. Od ključnog značaja pokazivalo se i postojanje mreže sopstvenih, pre svega kulturnih i obrazovnih ustanova, a područje najgušće simbolizacije identiteta predstavljali su praznici. Ono što se pri tome nametnulo kao zapažanje je posto-

¹⁹ U periodu socijalizma, Srbi, Hrvati i Slovenci u Mađarskoj tretirani su kao jedna jedinstvena manjina, pod ovim imenom.

²⁰ Može se proceniti da u ovim mestima ima oko 1000–1500 osoba srpske etničke pripadnosti.

²¹ Prvobitno, ideja je bila da se ispitaju sagovornici koji su u različitom intenzitetu vezani za srpsku zajednicu. U toku istraživanja odustala sam od ovog koncepta. Između ostalog, teško je bilo dopreti do dovoljnog broja sagovornika koji bi se mogli smatrati asimilovanim, a u takvim slučajevima bi se pojavljivala i jezička barijera, jer oni često ne govore više srpski jezik.

janje specifične emocije, kao presudnog faktora pripadnosti i doživljava „svog“, koje razlikuje etnički identitet od „obične“ kulturne kompetentnosti.

Podrobnije istraživanje, međutim, ukazalo je i na neke paradokse i nekonzistentnost osećanja pripadnosti grupi, na nestandardizovanost simbola identiteta i njihovu podložnost interpretaciji – od prividne stabilnosti dvostrukog položaja ljudi koji pripadaju dvema kulturama – *i ovde i tamo*, do njegove problematizacije i otkrivanja unutrašnjeg osećanja nesigurnosti i dvostruke izopštenosti „manjinaca“, koji ne pripadaju do kraja *ni ovde ni tamo*.

Ako pokušamo da kratko sumiramo identitetska pozicioniranja u romanu o Ičviču na osnovu prethodnih primera sižea i narativa (mada su u radu nužno izostavljene mnoge nijanse i detalji), već na prvi pogled vidimo da glavni junak (za razliku od mojih sagovornika) svoj etnički identitet deklarira kao sasvim relativan. Iako bi kao urednik *Srpske panorame* mogao da bude određen kao pripadnik „tvrdog jezgra“ srpske zajednice, granice Ičvičeve pripadnosti su izrazito propustljive, čak neodređene („On je barem toliko Mađar, koliko i Srbin...“ itd). Nigde se u mom istraživanju distanca prema srpskoj zajednici od strane njenih nominalnih pripadnika nije manifestovala na taj način na koji ju je u romanu odredio njen glavni junak. Uz to, pozitivan emotivan odnos prema „svome“ za razliku od „tuđeg“ bio je jedan od jasnih i konzistentnih rezultata istraživanja. Negativan stav prema sopstvenoj zajednici, jedna vrsta samoprezira, kako ju je izrazio Ičvič, nikako se nije pojavljivala u istraživanju. Naprotiv, sagovornici su isticali ponos, želju da se trajanje zajednice produži i identitet prenese na nove generacije. U svetlu demografskih pokazatelja, koji su i njima bili poznati, osećalo se ipak da je stvarno ili navodno nestajanje zajednice u budućnosti za njih bila bolna tema. Oni su sa nelagodom i uzdržano govorili o tome, i nikad tu bojazan nisu tako decidirano izricali kao Miloševićev junak („Nema nas, bre, gotovo je“). Ovim uvidima dolazimo na teren razlika / komplementarnosti književnog i antropološkog teksta, odnosno tema i problema koje roman, zahvaljujući specifičnostima introspektivne književne naracije, razotkriva, a koje možda promiču u istraživanju koje u tom pogledu ima nužna ograničenja.

Rečeno je prethodno da istraživanje nije doprlo do rubova zajednice i eventualnih procesa asimilacije koji tu otpočinju, već se zadržalo na njenom jezgru – a narativi romana osvetljavaju upravo ovu, u istraživanju nedosegnutu temu. Ičvičeva pozicija u romanu može da istraživaču da izvesnu ideju o tome zašto neki pojedinci, koji osećaju da imaju više sposobnosti i ambicija, imaju potrebu za afirmacijom izvan grupe i, štaviše, u napuštanju zajednice. Mala, parohijalna zajednica gde se svi već generacijama poznaju i u kojoj on ne vidi budućnost, Ičviču je tesna, i on nastoji da se od nje udalji.²² Taj odnos se, međutim, pokazuje

²² U ovom pogledu istraživanje jeste ukazalo na problem sve većeg napuštanja maternjeg jezika u korist mađarskog, kod mlade generacije, i višeg simboličkog vrednovanja jezika okružujuće većine. Zanimljivo je spomenuti da i sam Milošević, u tekstu u kome prezentira

kao složeniji, jer Ičvič ovoj zajednici pripada primarnom socijalizacijom i prvim iskustvima, na osnovu kojih meri često i sva ona kasnija. Iako ga porodične priče o precima i tradiciji opterećuju, on često evocira žive, tople, humorne slike svog odrastanja. Ta vrsta narativa u romanu dopunjuje i nijansira istraživačevu konstataciju (takođe empirijski ustanovljenu, ali na znatno skromnijem materijalu i primerima) o emotivnoj utemeljenosti primarne etničke pripadnosti. I ključni simboli ove pripadnosti uočeni u istraživanju – ime,²³ jezik, običaji, folklor, javljaju se kao elementi svakodnevice i detalji svakodnevnog života, posebno u evokacijama Pomaza iz detinjstva, ali svakako ne sistematično, s obzirom na prirodu književnog teksta.

Odnos prema matičnoj zemlji takođe u istraživanju nije bio osvetljen na način kako je to učinjeno u Miloševićevom romanu. Ovaj odnos usložnjava činjenica da se i ta sama zemlja vremenom menjala, i da se od „male Amerike“ u vreme kad roman nastaje, pretvorila u mesto koje razaraju etnički sukobi. Izgubila je dakle ono što je Ičviča najviše privlačilo – kosmopolitski karakter. Između nekadašnjeg divljenja i distance prema nacionalizmu i ratu, kao i sistemu koji do ovoga dovodi, Ičvič istovremeno oseća empatiju prema običnim ljudima, rodbini dovedenoj na ivicu bede, omladini koja se buni, dok je odnos prema novim doseljenicima iz matice odnos takođe ambivalentan. U mom istraživanju su se sagovornici većinom uspešno (mada ne bez dilema) prilagođavali promenama zvaničnih diskursa i o Jugoslaviji počinjali da razmišljaju kao o jednoj vrsti zablude, pominjući nekadašnju „Jugu“ samo sporadično. „Novi Čarnojevići“ su se i u istraživanju javili kao značajna tema, i takođe su izazivali donekle ambivalentne stavove, karakteristične inače za ovakve vrste susreta novih talasa doseljenika sa starosedecima.

Mađarska je u romanu sinonim za bezličnu državu, sistem, ideologiju, i represiju. Distanca *mi : drugi* – ipak je u najširem smislu izražena kroz par suprotnosti *istok : zapad*, a svet i sa ove i sa one strane vidljivih i nevidljivih granica, istoka i zapada, demokratije i totalitarizma, ima svoja pravila i ograničenja²⁴. Za junaka romana odnos *ja-drugi*, pojedinac i prostor slobode koji on sam osvaja su iznad svih kolektivnih pripadnosti. Igre moći (zapad-istok, centar-periferija, pojedinac-sistem) i odgovori na njih nisu uvek konzistentni. Pojedinac može da igra svoju igru, ali plaća i cenu za to.

---

književnost srpske i hrvatske manjine u Mađarskoj, pominje da dvojezični književnici iz redova manjina često mađarski jezik doživljavaju kao jezik učenosti i erudicije, te stoga imaju potrebu da se oglašavaju (i) na njemu (Milošević 2004, 130).

²³ Štaviše, ime odnosno prezime je upravo etiketa glavnog junaka koja spolja određuje njegovu pripadnost.

²⁴ Ovoj slici je međutim protivstavljena poruka koju čitalac dobija kroz ortografiju, gde se, upotrebom latinice, koja prožima ćirilični tekst, sugeriše da ipak živimo neizbežno u jednom, zajedničkim svetu u kome se kulture neprekidno susreću.

U romanu se širi, globalni kontekst javlja mnogo direktnije nego u mom istraživanju koje je pre svega imalo lokalni karakter. Takođe, o političkim kontekstima i stavovima o tadašnjoj situaciji, i u matičnoj i u domicilnoj zemlji, kao i na globalnom planu, u njemu se govori otvorenije i slobodnije. Ova pitanja su svakako bila deo moje agende i nisam nameravala da ih izbegnem, ali, zbog percepcije da se radi o osetljivoj temi, da ne bih ugrozila međusobno poverenje ili izazvala sumnjičavost sagovornika o ciljevima istraživanja, kao zbog i sopstvenog, ipak nedovoljno temeljnog poznavanja sociopolitičkih dešavanja na mađarskoj sceni, nisam ih ni postavljala niti interpretirala direktno. Neke od situacija o kojima govori Ičvič, u kojima se, kao pripadnik manjine u svojoj zemlji, oseća kao „sumnjivo lice“, pri tome ostajući bez matične zemlje, onakve sa kakvom se identifikovao, ilustruju, mada na drugi način nego u istraživanju, situaciju (n)i ovde, (n)i tamo, koja se sa mojim sve dubljim ulaženjem u zajednicu i njene probleme, pojavila kao najznačajnija karakteristika „manjinske situacije“. Ičvičeva egzistencijalna nesigurnost, međutim, čini se da u romanu ima šire okvire i potiče više iz njegovog osećanja suštinske neprilagodенosti ljudskog bića, nego iz pripadnosti manjinskoj zajednici po sebi.

Čitajući književno delo, antropolog nailazi i na etnografske detalje, poput opisa Ičvičevog domaćinstva iz 1976. godine ili proslave Đurdevdana na samom kraju „putovanja“ ovog junaka. Ali deskriptivni detalji nisu u ovom slučaju najvažniji. Područja kulturne intimnosti, pogled u unutrašnji svet, predstavljanje životnih stavova junaka – upravo kulturno i identitetsko pozicioniranje i reprezentacija u jednom obuhvatnijem smislu nego što je to golo etnografsko nabranje elemenata „života i običaja“, jeste ono što antropolog može da pročita iz književnog teksta. Pri ovakvom čitanju, ne bi trebalo da ga brine subjektivnost, partikularnost, pa i atipičnost autorskog glasa – jer, takvi su i drugi iskazi, koje dobija od svojih sagovornika na terenu. Savremena antropologija i ne teži unisonom „horskom pevanju“, već upravo višeglasju, sučeljavanju niza pojedinačnih glasova i razumevanju kulture *drugih* u širokom dijapazonu njenih nekad i suprotstavljenih značenja.

Možda je važnije pitanje kako tretirati odnos književnosti i realnosti, s kojim pravom smatramo da su sadržaji književnog dela prevodivi u realni svet i primenjivi za njegovo tumačenje? Jer, književnik se ne bavi „stvarnim životom“ i ličnostima, već (izmišljenim) likovima i (izmišljenom) naracijom, ukoliko tekst nije u uskom smislu autobiografski. Pa ipak, književnost mora da ima neku referencu na stvarni život – čak i ona koja je očigledno izmaštana ili fantastična, inače bi bila nerazumljiva i nečitljiva. Književni tekst, iako nastaje sa drugim namerama, i rukovodeći se pre svega umetničkim, estetskim principima i, iako, za razliku od antropologa na terenu, nema obavezu da poštuje realnost, kao i svaki tekst, produkuje značenja i za antropologa možda nije najvažnije pitanje s kakvim namerama je nastao, već kako može da bude pročitao (upor. Simić 2005, 556–560).

U ovom pitanju možda možemo dati reč samim književnicima. Tako, na primer, Borislav Pekić (2010, 12)²⁵ smatra da su izvori piščevo nadahnuća iskustva i uspomene, a Crnjanski (1981, 10) da „niko, pa ni najveći umetnici, nisu *izišli* iz svog vremena“. Najzad, Jergović, pišući o razlikama između Benjamina i Broda, kaže:

Talent Waltera Benjamina je, kao i talent baš svakoga drugog pisca, bio vezan za prostor njegova svijeta. I nije to pitanje jezika, nego teme, mjesta i prostora, lokaliteta, doma, zavičaja, mikrokulture i civilizacije. (...) Književni talent nije bezuvjetan. Od svih umjetničkih talenata on je najviše povezan sa životnim okolnostima, s vremenom i mjestom, sa čovjekovim karakterom. (Jergović 2020)

To svakako nije direktna veza, doslovno učitavanje stvarnosti u tekst, ali po mišljenju Jergovića (2020), talenat pisca sastoji se i ispoljava upravo u mogućnosti njihovog povezivanja.

U jednom vrlo širokom, ali i uslovnom smislu, dakle, svako književno delo možemo čitati i kao autobiografsko. To svakako ne treba razumeti kao poziv na banalizaciju ili bukvalizam u tumačenju književnog dela. Tu vrstu čitanja treba primenjivati uz oprez i svest o autonomiji i specifičnosti literarnog stvaralaštva.²⁶

Ako se vratimo na početnu Eriksenovu tezu, zaključujemo da književni tekst i etnografija nisu jedno isto, ali antropolog može u književnom tekstu da posegne za značenjima koja mu pomažu da bude „prevodilac“ iskustva drugih, da postigne gercovski „pogled preko ramena“ pripadnika zajednice koju istražuje u njen unutrašnji sistem značenja i vrednosti²⁷.

Na kraju, možemo postaviti i pitanje kakvog uticaja roman potencijalno ima na sliku same zajednice i njenu kulturnu reprezentaciju, i kome je ta slika namenjena? Roman je objavljen i u Mađarskoj i u Srbiji, i na srpskom i na mađarskom jeziku. Milošević nastoji da se pozicionira i u matičnoj i u domicilnoj

²⁵ Treba pomenuti da se neka od najznačajnijih Pekićevih dela ubrajaju u fantastiku, dakle ne radi se o piscu isključivo realističkog stila, a ipak, i on naglašava piščevo iskustvo kao izvor inspiracije.

²⁶ Interesantno je primetiti da se i sam Petar Milošević više puta ograđivao od ovakvih direktnih učitavanja i razumevanja glavnog junaka kao autorovog *alter ega* upravo povodom romana *London Pomaz*, i drugih u kojima se pojavljuje Ičvičev lik (v. Milošević 2002, 66–69). Jer „između fikcije i stvarnosti postoji razlika, čak i u slučaju takve male stvarnosti kao što je srpska (stvarnost i zajednica) u severnom svom rasejanju“ (67).

²⁷ I sama sam svojevremeno pročitala roman *London, Pomaz*, koji je upotpunio moj pogled na zajednicu koju sam istraživala, ali ga nisam direktno uključila u korpus svojih izvora jer mi se činilo da se to ne bi metodološki uklopilo u koncept istraživanja. Uključila sam, međutim, književno stvaralaštvo kao jedan od simbola etničkog identiteta, na primeru u to vreme među Srbima u Mađarskoj relativno razvijenog pesništva (v. Prelić 2008, 298–306).

većinskoj književnosti dok je tematski utemeljen u „svojoj“ maloj zajednici, čiji način života i mentalitet evocira, (re)konstruiše i reprezentuje na kreativan, često duhovit način. Među grupama potencijalnih čitalaca, najznačajniji mi se čine upravo oni u matici, gde je ovaj, kao i kasniji Miloševićevi romani, bio primećen i doživeo priznanja. Treba reći da je srpska zajednica u Mađarskoj, zahvaljujući svojoj istoriji i kulturnom nasleđu, već dugo integrisana i percipirana kao deo srpske nacionalne kulture. Ipak, diskursi o njoj u ovom kontekstu često su mitologizovani, i to na jedan patetičan način, dok su današnja zajednica i njeni problemi u matičnoj zemlji manje poznati.

Poigravajući se upravo sa mitologizacijom i egzotizacijom, u nizu slika iz života Srba u Mađarskoj, koje on sam doživljava kao *svet koji nestaje*, pisac ne bira besplodnu nostalgiju, već humornu distancu i igru, koja je u svakom sledećem romanu „sentandrejskog kvarteta“ sve izraženija. Time postiže da, zahvaljujući svom talentu, u savremenom duhu reafirmiše prisustvo ove danas male, periferijske zajednice u okvirima srpske kulture.

Literatura

- Aćimović, Danica. 2002. „Sentandrejski kvartet.“ *Dnevnik*, 20. februar, 2002. <http://milosevits.web.elte.hu/ARTkritike.htm>
- Banjai Janoš. 2004. „Rubno područje Srednje Evrope: da li postoji teorija manjinske književnosti?“ U *Književnost na jezicima manjina u Podunavlju*, uredili Miodrag Maticki, Vesna Matović i Slobodanka Peković, 23–30. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Caldwell Harris, Catherine. 2014. “Emotionality differences between a native and foreign language: theoretical implications.” *Frontiers in Psychology*, September 23, 2014. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2014.01055/full>
- Crnjanski, Miloš. 1971. *Roman o Londonu*, 1–2, Beograd: Nolit.
- Crnjanski, Miloš. 1981. *Knjiga o Mikelandelu*, Beograd: Nolit.
- Dujmov, Dragomir. 2005. *Voz savesti*. Budimpešta: Zadužbina Jakova Ignjatovića – Srpska samouprava u Budimpešti.
- Eriksen, Thomas Hylland. 1994. “The Author as Anthropologist: Some West Indian Lessons about the Relevance of Fiction for Anthropology.” In *Exploring the Written: Anthropology and the Multiplicity of Writing*, edited by Eduardo P. Archetti, 167–196. Oslo: Scandinavian Univ. Press.
- Jergović, Miljenko. 2020. „Slučajevi Benjamin i Brod: talenat nije kofer da ga poneseš sa sobom.“ *Jutarnji list*, 15. mart, 2020. <https://www.jutarnji.hr/komentari/slucajevi-benjamin-i-brod-talent-nije-kofer-da-ga-poneses-sa-sobom/10089865/>
- Maticki, Miodrag, Vesna Matović i Slobodanka Peković (ur.). 2004. *Književnost na jezicima manjina u Podunavlju*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Milosevits, Petar. 1994. *London, Pomaz*. Novi Sad: Matica srpska – Budapest: Római kiadó
- Milosevits, Péter. 2016. *London, Pomáz*. Budapest: Venclovcics Műhely

- Milošević, Petar. 1990. *Sentandrejski tipik*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Milošević, Petar. 1994. *Naći ću drugog: pripovetke*. Budimpešta: Izdan.
- Milošević, Petar. 1997. *Mi že Sentandrejci: porodični rikverc-roman*. Novi Sad: Matica srpska – Budimpešta: Izdan.
- Milošević, Petar. 2000. *Bitka za Sulejmanovac*. Budimpešta: Izdan – Novi Sad: Matica srpska.
- Milošević, Petar. 2002. *Websajt stori: internet-roman*. Beograd: Narodna knjiga i Alfa – Budimpešta: Izdan
- Milošević, Petar. 2004. „Razdoblja srpske i hrvatske književnosti u Mađarskoj.“ U *Književnost na jezicima manjina u Podunavlju*, uredili Miodrag Maticki, Vesna Matović i Slobodanka Peković, 129–133. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Milošević, Petar. 2013. *Tinja Kalaz: literarno delo*. Zrenjanin: Agora – Budimpešta: Zadužbina Jakova Ignjatovića
- Milošević, Petar. 2014. *London, Pomaz: (post)ljubavni roman*. Zrenjanin – Novi Sad: Agora – Budimpešta: Radionica „Venclović Srpskog kulturnog i dokumentacionog centra u Mađarskoj.
- Milošević, Petar. n.d. „Književno stvaralaštvo“. Lična web stranica, profesor, pisac. Pripustljeno 15. marta 2020. <http://milosevits.web.elte.hu/ARTprot.htm>
- Obradović, Dositej. 2003. *Život i priključenija; Pismo Haralampiju*. Beograd: Rad.
- Pekić, Borislav. 2010. *Sabrana pisma iz tuđine*. Beograd: Službeni glasnik.
- Prelić, Mladena. 2008. *(N)i ovde (n)i tamo: Etnički identitet Srba u Mađarskoj na kraju XX veka*. Posebna izdanja 64. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Simić Marina. 2005. „Da li su svi antropolozi još uvek književnici?“ *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 53 (1–3): 549–560.
- Stepanov, Milan. 2004. „Zbrka u nebeskoj administraciji. Jezičke i ortografske osobnosti proze Petra Miloševića.“ U *Književnost na jezicima manjina u Podunavlju*, uredili Miodrag Maticki, Vesna Matović i Slobodanka Peković, 287–292. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Stepanović, Predrag. 1982. *Prepolovljeni: roman*. Budimpešta: Preduzeće za izdavanje udžbenika.

Mladena Prelić

Institute of Ethnography SASA, Belgrade, Serbia

Ičvič's Travels:

Representations of Identity in Petar Milošević's Novel London, Pomaz

The paper offers a reading of the novel *London, Pomaz* by Petar Milošević (b. 1952 in Kalaz, Hungary) in the key of individual and collective identity positionings, from the aspect of sociocultural anthropology. The novel, published in 1993, is framed as a love story spanning the East and West, until recently divided by the Cold War, and the protagonists are Serbs from the area around Bu-

dapest, a community to which both the author and his main character Ičvič belong. The character's surname, which is actually non-existent, has been formed from the suffixes -ić and -vič characteristic of patronymic Serbian surnames, in the Hungarianized version of -ič and -vič. Through a series of sequences, the novel describes the protagonist's life cycle from Pomaz, a small town between Budapest and Szentendre, where Ičvič was born, and Budapest, to Slovakia, the former Yugoslavia, Venice and London, and finally back to Pomaz, from the 1950s to the 1990s. Ičvič encounters different people and situations, others' stereotypes and prejudices as well as his own, unfulfilled expectations and the illusion of freedom in a world that has supposedly risen above ideological divisions, while next door, his (former) country is riven by ethnic war, the small community to which he belongs by birth is gradually disappearing, and in the supposed democratization processes following the fall of the Berlin wall, power and control merely take new forms. The situations in which the protagonist finds himself provide the possibility of reading/reading into them the relationship we:others or I:others, in other words, of different identity formations and positionings, not only of Ičvič himself but also of other characters and the collectivities to which they actually or supposedly belong. The assumption is that, despite the significant differences between a literary text and ethnography, a literary work can be used, with due methodological caution, as a source in anthropological research.

Key words: anthropology, literature, representation of identity, Serbs in Hungary, Petar Milošević, the novel *London, Pomaz*

*Le voyage de Ičvič.
Représentation de l'identité dans le roman
Londres, Pomaz de Petar Milošević*

Dans cet article est offerte une lecture des positionnements individuels et collectifs identitaires dans le roman *Londres, Pomaz* de l'auteur Petar Milošević (1952, Budakalász, Hongrie) du point de vue de l'anthropologie socioculturelle. Le thème central du roman publié en 1993, est l'histoire d'amour qui relie jusqu'à il n'y a pas longtemps la division de la guerre froide entre l'Est et l'Ouest, et ses protagonistes sont des Serbes des alentours de Budapest, communauté à laquelle appartiennent aussi bien l'auteur du roman que son personnage principal, Ičvič. Ce nom de famille d'ailleurs inexistant est composé des terminaisons -ić et -vič caractéristiques des noms de famille serbes patronymiques, dans la variante hongarisée -ič -vič. À travers une suite de séquences le roman décrit le cercle de vie depuis Pomaz, agglomération entre Budapest et Saint-André, où est né Ičvič, Budapest, en passant par la Slovaquie, l'ex-Yougoslavie, Venise et

Londres, puis à nouveau jusqu'à Pomaz, depuis les années cinquante jusqu'aux années quatre-vingt-dix du 20e siècle. Ičvič rencontre différentes personnes et situations, des stéréotypes et des préjugés des autres et les siens propres, des attentes déçues et l'illusion de liberté dans un monde qui s'est prétendument élevé au-dessus des divisions idéologiques, alors que dans le voisinage, dans l'(-ex) pays d'origine sévit une guerre ethnique, la petite communauté à laquelle il appartient par sa naissance disparaît lentement, et dans les processus prétendus de démocratisation après la chute du mur de Berlin, le pouvoir et le contrôle se revêtent uniquement de nouvelles formes. Les situations auxquelles est confronté le personnage principal permettent le déchiffrement/l'inscription du rapport nous : les autres, c'est-à-dire moi : les autres, autrement dit, des formations et des positionnements identitaires, aussi bien d'Ičvič lui-même que des autres héros et collectivités auxquelles ils appartiennent véritablement ou apparemment. L'hypothèse est que, bien qu'il existe une différence importante entre le texte littéraire et l'ethnographie, le texte littéraire, avec une certaine prudence méthodologique, peut être utilisé comme une des sources dans les recherches anthropologiques.

Mots clés : anthropologie, littérature, représentation d'identité, Serbes en Hongrie, Petar Milošević, roman *Londres, Pomaz*

Priljeno / Received: 22.03.2020.

Prihvaćeno / Accepted: 28.03.2020.